

ԱՆՀԱՏԻ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՈՐԱԿՆԵՐԸ ՎԻՐՏՈՒԱԼ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ («Ֆեյսբուք» հայ օգտատերերի օրինակով)

ԴԱՎԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Հոդվածում ներկայացված են վիրտուալ իրականության մեջ անհատի ինքնության ձևավորման առանձնահատկությունները: Վիրտուալ և ռեալ ինքնությունների համեմատական բնութագրերի համատեքստում առանձնակի ուշադրություն է դարձվել «Ֆեյսբուք» սոցցանցում հայ օգտատերերի գործունեությանը: Նրանց վիրտուալ ինքնության փոխակերպումներում (շփումներ մեկ միասնական հարթակում, ցանցային իրականության մեջ ինքնահաստատվելու մղումներ, կենսագրական ինքնության իդեալականացում և այլն) որոշակիորեն նկատելի են ազգային ինքնության, հոգեբանության և բնավորության ուղղակի և անուղղակի մի շարք դրսևորումներ:

Բանալի բառեր - *անհատի ինքնություն, ռեալ իրականություն, վիրտուալ իրականություն, սոցցանցեր, «Ֆեյսբուք», հայ օգտատեր*

Մուտք

Ինքնության խնդիրը եղել և շարունակում է մնալ ազգային ու անձնական կյանքի համալիր ուսումնասիրության առանցքում: Եվ բնական է անհատի ինքնության, նրա փոխակերպումների հանդեպ տեսաբանների սկզբնական ուշադրությունը, քանի որ հաղորդակցության բուն զարգացումը լուրջ վերափոխումների առաջ է կանգնեցրել հանրային սոցիոմշակութային կյանքը¹:

Սոցցանցերում անհատի գերակտիվությունը, մոլորակի բնակչության զգալի մասի ամենօրյա ներկայությունը հետազոտողին մղում են վերաիմաստավորելու իրականության հանդեպ պատկերացումները: Այս համատեքստում այժմ հաճախ է խոսվում իրականության առ-

¹ Տե՛ս **Лысак И., Косенчук Л.** Формирование персональной идентичности в условиях сетевой культуры. Изд. «Спутник», М., 2016, 147 էջ, **Жаркова Е. С.** Социальные сети и личность: проблема идентичности. *Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки»*, 2017, № 8 (2), էջ 124-127, **Старцев А. А., Гришанин Н. В., Кириллина Н. В.** Идентичность и идентификация личности в социальных сетях. «Коммуникология», 2018, т. 6, № 4 էջ 76-87, **Пронкина Е. С.** Репрезентации личной жизни в социальных медиа (на примере социальной сети В контакте), «Обсерватория культуры». 2017, т. 14, № 4, էջ 404-10, **Тихонов О. В.** Социальные сети как пространство самопрезентации индивида. «Вестник Казанского технологического университета». Казань, Изд-во КНИТУ, 2012, т. 15, № 22, էջ 196-199 և այլք:

նվազն երկու՝ ռեալ և վիրտուալ մակարդակների մասին²: Ի դեպ, վիրտուալ իրականությունն այլևս չի զիջում ռեալ իրականությանը, իսկ անհատի վիրտուալ ինքնությունը, կարելի է ասել, նոր որակներ է հաղորդել նրա ֆիզիկական գոյությամբ պայմանավորված ինքնութենական տեսակին: Հետազոտողի բնութագրմամբ՝ «վիրտուալ ինքնությունը անհատի սոցիոմշակութային ինքնության բաղկացուցիչ մասն է, որի դեպքում անհատը գիտակցում է իր պատկանելությունը որոշակի ընդհանրության [...], գործունեություն է ծավալում [...] տեղեկատվական-հաղորդակցական միջավայրերում, ամենից առաջ՝ համացանցի վիրտուալ տարածության մեջ»³:

Անհատին բնութագրող վիրտուալ ինքնության նոր որակները բնորոշ են նաև հայ օգտատերերին: Հոդվածի նպատակն է նրանց օրինակով բացահայտել այն փոխակերպումները, որոնք տեղի են ունենում «Ֆեյսբուք» սոցցանցում ծավալած գործունեության մեջ՝ պայմանավորված ազգային միջավայրի և հոգեբանության մի շարք առանձնահատկություններով:

1. Ռեալ և վիրտուալ ինքնությունների համեմատական բնութագիրը

21-րդ դարասկզբին հաղորդակցության նոր հնարավորությունները արագացրել են անհատի ներսում ռեալ և վիրտուալ ինքնությունների կայացման գործընթացը: Սրանց համար ընդհանուրն այն է, որ երկուսն էլ ընդլայնում են անհատի ինքնության սահմանները. մեկը՝ ռեալ, մյուսը՝ վիրտուալ աշխարհում: Սակայն տեսաբաններն առավել հաճախ անդրադառնում են այդ ինքնությունների տարբերություններին, որոնք համառոտ ձևակերպմամբ ունեն հետևյալ բնութագրական կողմերը:

1. Ռեալ ինքնությունը ձևավորվում է որոշակի տարածության մեջ, որն ունի աշխարհագրական սահմաններ, իսկ վիրտուալ ինքնության դեպքում, այսինքն՝ համացանցային տարածքում **անհատի համար տարածական սահմանափակումներ չկան**⁴:

2. Վիրտուալ իրականության մեջ սահմանների բացակայությունը նոր հարթություն է տեղափոխում **ազգային և համամարդկային փո-**

² St' u **Асмолов А. Г., Асмолов Г. А.** От Мы-медиа к Я-медиа: трансформация идентичности в виртуальном мире. «Вестник Московского университета», сер. 14, «Психология», 2010, № 1, **Войскунский А. Е., Евдокименко А. С., Федунин Н. Ю.** Альтернативная идентичность в социальных сетях. «Вестник Московского университета», Сер. 14., «Психология», 2013, № 1, էջ 66-83, **Козлова Н. С.** Реальная и виртуальная идентичность. «Социум и власть», № 2(52), 2015, էջ 118-121, **Пронин В. В.** Трансформация идентичности в пространстве интернета. «Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского», Серия «Социальные науки», 2011, № 4(24), էջ 126-132, և այլր:

³ **Солдатова Е. Л., Погорелов Д. Н.** Феномен виртуальной идентичности: современное состояние проблемы. «Образование и наука», т. 20, № 5, 2018, с. 112.

⁴ St' u **Тихонов О. В.** Социальные сети как пространство самопрезентации индивида, *Вестник Казанского технологического университета (Вестник технологического университета)*. – Казань, Изд-во КНИТУ, 2012, т. 15, № 22, էջ 196-197:

խառնչությունների խնդիրը: Անհատի ինքնությունը հայտնվում է գլոբալ քաղաքակրթական զարգացումների անմիջական ազդեցության տակ, ինչն այդքան էլ ակնհայտ չէ ռեալ իրականության դեպքում, որի օրոք հիմնական ազդեցություն գործողը դեռևս ազգային հոգեբանության, մշակույթի, պատմության, ավանդույթների արքետիպային գործոններն են:

3. Ռեալ ինքնության ատրիբուտները ակտիվանում են մարդկային փոխհարաբերությունների միջավայրում, որտեղ ծանոթությունների հնարավորությունները սահմանափակ են: Այլ է պատկերը վիրտուալ իրականության մեջ: Այստեղ անհատի կերպարը, նրա վիրտուալ «անձնագիրը» բոլոր օգտատերերի տեսադաշտում են, և հասանելիության ու ծանոթությունների հավանականությունը, ըստ այդմ՝ **գրուցակիցների ընտրությունն անհամեմատ մեծ է:**

4. Կարևոր հանգամանք է անհատի ինքնաներկայացման և այդ շրջանակներում՝ **կենսագրական ինքնության խնդիրը:** Եթե ռեալ աշխարհում կենսագրությունը սովորաբար միահյուսված է անհատի գործունեությանը և առերևույթ նկատելի չէ, ապա վիրտուալ տարածքում նույն այդ անհատի արարքները, կատարած գործերը, հույզերն ու ապրումները ստեղծում են տեսողական (վիզուալ) կենսագրության ուշագրավ պատկեր՝ «սեփական Ես-ի ինքնաներկայացման»⁵ տարաբնույթ ձևերով (լուսանկարներ, տեսանյութեր, ուղիղ եթեր և այլն):

5. Ռեալ ինքնության վերլուծություններում հետազոտողները նկատում են. անհատն ավելի հաճախ է խոսում իր խնդիրների, կյանքում հանդիպող դժվարությունների ու բացասական երևույթների մասին: Վիրտուալ տարածքում պատկերն այլ է. անհատի ինքնության նկարագրություններն առավելապես **ուղղված են սեփական կերպարի իդեալականացմանը:** Հետազոտողի կարծիքով՝ օգտատերը «առանց դժվարության կարող է ստեղծել իր իդեալական կերպարը, որը, ի տարբերություն ռեալի, պակաս վավերական է», որովհետև արտահայտում է «պատկերացումները սեփական որակների կարծեցյալ, իդեալական փնջի մասին...»⁶:

6. Անհատի ինքնության բացահայտման ուշագրավ մի իրողություն ևս. ռեալ իրականության մեջ, մարդկային փոխհարաբերություններում նա կարող է հանդես գալ և՛ իր Ես-ով, և՛ այդ Ես-ին փոխարինող դիմակով, եթե չի ցանկանում բացահայտել իր բուն ասելիքը կամ էությունը: Սոցցանցերում **Ես-ի և դիմակի միջև տարածությունը փոքրանում է:** Ակաունտում ներկայանալով կենսագրական տեղեկատվությամբ՝ անհատը նվազեցնում է դիմակով հանդես գալու հավանա-

⁵ St' u Солдатов Е. Л., Погорелов Д. Н. Феномен виртуальной идентичности: современное состояние проблемы. «Образование и наука», т. 20, № 5, 2018, էջ 114:

⁶ Рыльская Е. А., Погорелов Д. Н. Идентичность личности в виртуальном пространстве социальных сетей и реальная идентичность: сравнительные характеристики. *Ярославский педагогический вестник*, 2021, № 1 (118), с. 111-112.

կանությունը⁷: Մյուս կողմից՝ սա չի կարող սահմանափակել նրան, որ, ի շահ սեփական համոզմունքների, հարկ եղած դեպքում ձերբազատվի ներքին կաշկանդումներից՝ սոցցանցում առավել ներկայանալի երևալու համար:

Նշված հաստատումներն իրենց ընդհանրական ու տարբերակիչ կողմերով ի վերջո հանգում են հետևյալին. անհատի ներկայությունը երկու տարբեր իրականություններում ստեղծում է հոգեմտավոր դաշտ, որտեղ ռեալ և վիրտուալ ինքնությունների բաղադրատարրերը փոխներթափանցում ու լրացնում են իրար՝ մեծացնելով անհատի ինքնության դրսևորման ներունակությունը:

2. Հայ օգտատերերի ինքնության վիրտուալ փոխակերպումները «Ֆեյսբուքում»

Ռեալ և վիրտուալ ինքնությունների համաժամանակյա ներկայությունը դարձել է հայ օգտատերերի առօրյայի անբաժանելի մասը: Ուստի մեր դիտարկած համեմատական գուգահեռները բնորոշ են նաև նրանց՝ ինքնության անհատական որակներով, որոնցում նկատելի են ազգային ինքնության, հոգեբանության և բնավորության մի շարք դրսևորումներ:

Մասնավորապես համացանցում տարածական սահմանների բացակայությամբ նորովի է բացահայտվում հայրենիքից դուրս ապրող հայի կերպարը: Ի տարբերություն ռեալ իրականության՝ վիրտուալ իրականությունը հնարավորություն է ստեղծում, որ նա սոցցանցում անմիջականորեն արձագանքի հայաստանյան իրադարձություններին, իր վրա վերցնի պարտավորություններ, որոնք սովորաբար ունենում է հայաստանցին: Դա նկատելի է հատկապես, երբ «Ֆեյսբուքում» ուսումնասիրում ենք ներքաղաքական կյանքին առնչվող անցուղարձերը: Միյուրքահայի հուզական արձագանքները նույնքան բուռն են ու անմիջական, որքան Հայաստանում ապրողինը: «Կրակին վրայ պենզին կը թափուի այս պահուն,-Արցախյան 44-օրյա պատերազմից շաբաթներ անց գրում է Եվրոպայում ապրող հայ օգտատերը:-Կրակով իրար պիտի այրենք: Պիտի ունենա՞նք այդ կամքն ու խոհեմությունը մեր վերջին ողբերգություններուն վրայ մեծ ԱՂԵՏ մը եւս չաւելցնելու: Հեռու մնանք բախումներէ, հեռու մնանք ազգամիջյան ընդհարումներէ, արինահեղութենէ, սաղրանքներու չտրուինք՝ նուազագոյնը իրենց կեանքը զոհաբերած անմահներուն սիրոյն» (Հովհաննէս Բաբերյան)⁸:

Վիրտուալ իրականության մեջ անհատի ինքնության ուշագրավ փոխակերպումներ են տեղի ունենում նաև ազգային և համամարդ-

⁷ Տե՛ս **Шиханов А. В.** Влияние социальных сетей на сближение представлений о личности «в кадре» и «за кадром», Ярославский педагогический вестник, 2017, № 3, էջ 355:

⁸ Այս և հաջորդ մեջբերումներում, չխախտելով անձնական տվյալների գաղտնիության սկզբունքը, «Ֆեյսբուքում» կոնկրետ անձից հղումները ներկայացնում ենք մտացածին անուն-ազգանունով:

կայինի փոխառնչությունների համատեքստում: Հայ մտավորականի համար, հատկապես լեզուների իմացության պարագային, համացանցը, այդ թվում «Ֆեյսբուքը», լավագույն հարթակ է՝ ուսումնասիրելու միջազգային ասպարեզում տեղի ունեցող նորարարական գործընթացները: Իմացությունն ընդլայնելու ձգտումը նրան մղում է նոր որոնումների: Արդյունքում ազգայինի և համամարդկայինի համադրությունը, արժեհամակարգային փոխներթափանցումներով պայմանավորված, կարող է նոր որակ հաղորդել օգտատիրոջ անհատական ինքնությանը: Այդպիսին է, օրինակ, Վարդան Մեղրակյանի ֆեյսբուքյան էջը: Այս կամ այն հարցի շուրջ նրա մտորումները, մեկնաբանությունները կշռադատված են, արվեստագետների ժառանգության գնահատումները, նրանց մտքերից մեջբերումները՝ ճաշակով ու տեղին. «Կսովորե՞նք արդյոք գլխավորը հստակորեն սահմանազատել երկրորդականից, մարդկանց մասին դատել՝ ելնելով ...նրանց կատարած գործից..., ինքնություն իմաստավորել կատարվողը..., փորձել հասկանալ, նեցուկ լինել, որտեղ որ դա հնարավոր է...Մի խոսքով, կսովորե՞նք արդյոք միմյանց լսել...Դժվար է խնդիրը, բայց որքան մեծ կլինի դրա լուծման պատճառած հպարտությունը...» (մեջբերել է մի հատված հայ նշանավոր լեզվաբան Էդվարդ Աթայանի մտքերից):

Ցավոք, նման օգտատերերի թիվը քիչ է: Ցանցում առավելապես ակտիվ են նրանք, ովքեր, ներկայանալու հնարավորություն ստանալով, ֆեյսբուքյան տիրույթ են ներբեռնում սեփական կենցաղի, առօրյայի մասին տարաբնույթ մանրամասներ: Նկատենք, որ ռեալ իրականության մեջ դրանք հասանելի կարող էին լինել լոկ մտերիմների սահմանափակ միջավայրին: Մի դիտարկում ևս. նման օգտատերերը գրավոր խոսքին թույլ տիրապետելու պատճառով իրենց էջերը լցնում են հիմնականում լուսասնկարներով ու տեսանյութերով: Նպատակը գլխավորապես ինքնահաստատման մղումն է, սեփական անձի կարևորությունը կենսագրական ինքնությամբ կերտելու հնարավորությունն օգտագործելը:

Վերոնշյալն ի ցույց է դնում հայ օգտատիրոջ վիրտուալ ինքնության մեկ այլ փոխակերպում. նրա ֆեյսբուքյան էջում հաճախ կարելի է ակնատես լինել սեփական կերպարի իդեալականացմանն ուղղված գործողությունների: Մրանց հասցեատերը նույնպես հայ հանրության՝ մտավոր բարձր կարողություններով չփայլող հատվածն է, որը ռեալ իրականության մեջ կյանքի դժվարություններն ու բացասական երեվոյթները տեղափոխում է ֆեյսբուքյան գրույթի տարածք, իսկ վիզուալ (տեսողական) հարթության մեջ նույն այդ անհատի ընտանեկան, աշխատանքային ու ընկերական միջավայրի «հովվերգական» պատկերներն են՝ ժպտադեմ հայացքներ, ուրախ տրամադրություն, խնջույքներ և այլն: Բնական է, որ սրանց մասին տպավորությունները պիտի հագեցած լինեն համարժեք մեկնաբանություններով (քոմենտներով)՝ «Կ-

յանքս, ճիշտ սմայիկ էլ դրել ես, արև ես, արև», «Ինչպես միշտ՝ կանացի», «Խնթանալու ա, ոնց որ մոդել լինես», «Մամայի սիրուն աղջիկ, անթերի ես, բալես», «Աշխարհի ամենահամով մամա, ոնց եմ քեզ սիրում...» և այլն: Եվ այսպես՝ հարյուրավոր ու հազարավոր քոմենթներ ու սմայիկներ... Այլ խոսքով՝ սոցցանցային տարածքում անհատի վիրտուալ ինքնությունը կարող է ձևավորվել նաև վերբալ և վիզուալ ձևաչափերում միմյանց հակադրվող (գրավոր խոսքում՝ բողոք իրակա-նությունից, լուսանկարներում՝ անձնական կյանքի գովք) կարծիքների համադրումով, ինչը ևս այդ ինքնության առանձնահատկություններից մեկն է:

Ուշագրավ իրողություններ կարելի է նկատել մեր նշած դիտարկումներից 6-րդ կետի առնչությամբ, այն է՝ անհատի Ես-ի և իր դիմակների միջև տարածության նվազումը «Ֆեյսբուքում»: Ռեալ իրականությամբ սոցցանցերում ներբերված անձնական տվյալները թեև արտաքուստ նվազեցնում են օգտատիրոջ՝ սեփական էջում դիմակներով հանդես գալու հավանականությունը, բայց նրա հոգևոր աշխարհում այդ դիմակները կամ ներքին Ես-երը մշտապես առկա են: Եվ դա նկատելի է գրույթի տարածքում, հատկապես երբ օգտատերերը գրականության ու արվեստի աշխարհի ներկայացուցիչներ են: Անգամ փոքրիկ պատումներում նրանց ստեղծագործական որոնումները բացում են թատերական դիմակներ, հեղինակին դարձնում անկաշկանդ, բազմադեմ, և ինքնատիպ նյութեր մատուցում ֆեյսբուքյան լսարանին: Այս առումով թերևս հետաքրքիր է օգտատեր Մեպուհ Գրիգորյանի ֆեյսբուքյան էջը, որի պատումները գրավում են ներքին դիմակների առատությամբ, հումորային և լեզվառճական ու բովանդակային նուրբ անցումներով՝ «Հուշի մի ծվեն Լուսինեի հիշատակին», «Գիրք սննդոց», «Այն մասին, որ «հերոսի» հոգում վախը չորսսենյականոց բնակարան ունի ու մի շքեղ ամառանոց», «Զվարճաշրջություն Թանատոսի աշխարհում» և այլն:

Ամփոփենք: Մեր օրերում հայ անհատի ինքնությունը, ելնելով ազգային միջավայրին ու հոգեբանությանը բնորոշ առանձնահատկություններից, վիրտուալ իրականության մեջ դրսևորվում է ուշագրավ փոխակերպումներով: Դա նկատելի է հատկապես «Ֆեյսբուք» սոցիալական ցանցում, որն այդ ինքնությունը ներկայացնելու լայն հնարավորություններ է ընձեռում:

Այս համատեքստում հայ օգտատերերին բնութագրական են ցանցում տարածական սահմանափակումների բացակայությամբ ազգային կյանքի շուրջ միասնական մեկ հարթակում հանդես գալու ձգտումը, միջազգային ասպարեզում ընթացող նորարարական գործընթացներին ֆեյսբուքյան տիրություն հաղորդակցվելու միտումները, սեփական Ես-ը ներքին դիմակներով փոխարինելու ճկունությունը և այլն: Մրանց զուգահեռ մեծանում է թիվը այն օգտատերերի, որոնք շատ ակտիվ են

սոցցանցերում, մասնավորապես «Ֆեյսբուքում» և հիմնականում գործում են վիրտուալ կենսագրական ինքնություն ստեղծելու, դրանով իսկ վիրտուալ իրականության մեջ ինքնահաստատվելու պարզունակ մղումներով: Այս ամենով հանդերձ՝ հայաստանյան մեդիադաշտում ռեալ ինքնության հետ վիրտուալ ինքնության ներկայությունը՝ որպես նոր մեդիայի առանցքային բաղադրիչ, շարունակում է հարստացնել հայ անհատի, լայն առումով՝ նաև ազգային ինքնության դիմագիծը:

ДАВИД ПЕТРОСЯН – Новые качества личностной идентичности в виртуальной реальности (на примере армянских пользователей «Фейсбук»). – В статье представлены особенности формирования идентичности человека в виртуальной реальности. В контексте сравнительной характеристики реальных и виртуальных идентичностей особое внимание уделено деятельности армянских пользователей в соцсети «Фейсбук». В их трансформациях виртуальной идентичности (контакты на единой платформе, стремление к самоутверждению в сетевой реальности, идеализация биографической идентичности и т. д.) заметен ряд прямых и косвенных проявлений национальной идентичности.

Ключевые слова: личная идентичность, реальность, виртуальная реальность, социальные сети, «Фейсбук», армянский пользователь

DAVID PETROSYAN – New Qualities of Personal Identity in Virtual Reality (on the example of Armenian “Facebook” users). – The article presents the features of formation of personal identity in virtual reality. In the context of the comparative characteristics of real and virtual identities, special attention has been paid to the activities of the Armenian users on the social network “Facebook”. In their transformations of virtual identity (socializing on a single platform, aspirations for self-assertion in network reality, idealization of biographical identity, etc.), a number of direct and indirect manifestations of national identity, psychology and character are obvious.

Key words: personal identity, reality, virtual reality, social networks, Facebook, Armenian user